

Тележкіна О. О. Амбівалентність колороніма «чорний» у поетичних творах Дмитра Павличка / О. О. Тележкіна // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки : збірник наукових праць. – Одеса, 2012. – № 14. – С. 307 – 313.

УДК 821.161.2-1.09

О. О. Тележкіна

Національний фармацевтичний університет

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ КОЛОРОНІМА «ЧОРНИЙ» У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

У пропонованій статті автор з'ясовує лексичне значення вживаного у поетичних творах Д. Павличка колороніма «чорний», розглядає варіанти використання кольороназви у віршах поета, вказує на амбівалентне прочитання прикметника «чорний» у віршах митця.

Ключові слова: колоронім, кольороназва, контекстне значення, лексична сполучуваність, пряме значення, переносне значення, амбівалентність.

Символіка кольорів тривалий час привертає особливу увагу українських і російських мовознавців. Ця проблема в сучасній лінгвістиці розглядалася в різних аспектах: її висвітленню присвячені праці з порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Т. Морозова, Н. Пелевіна), етнолінгвістики (А. Вержбицька, Г. Яворська), психолінгвістики (С. Григорук, Т. Ковальова, Л. Лисиченко, М. Нелюбов), когнітивістики (К. Алімова), перекладознавства (О. Паливода, І. Ковальська), історичної лексикології (Н. Балахіна, М. Волкова), семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, О. Дзівак, А. Кириченко). Дослідженню було піддано функціонування назв кольорів у текстах художніх творів. Зокрема, були розглянуті особливості художньої реалізації кольоративів у прозі І. Франка (А. Швець) і Панаса Мирного (А. Оголовець), семантика ,

структура і стилістична функція кольору у малій прозі М. Коцюбинського і В. Стефаника (І. Бабій), символічна і стилістична функції кольору у прозі М. Хвильового (З. Годонюк, І. Бабій) і його поезії (Т. Ковальова), використання кольору в поетичних творах Т. Осьмачки (Л. Піскозуб), М. Рильського (А. Улянич), П. Тичини (М. Фока), Є. Гуцала (С. Шуляк), І. Драча (А. Іншаков), семантико-стилістичні характеристики колірних епітетів у ліриці поетів «Празької школи» (Н. Шимків), символіка кольорів у поезії Н. Лівицької-Холодної (О. Єременко) й О. Стефановича (Т. Рязанцева). Проте, незважаючи на таку цікавість науковців до можливостей використання кольороназв у художньому тексті, до цього часу був обійдений увагою поетичний доробок Д. Павличка. Зокрема, у його творчості, крім узвичаєного поетичного використання назв кольорів, варте наукового дослідження нетрадиційне потрактування того чи того кольору. Тому видається актуальним звернення саме до розгляду амбівалентності колоронімів у поетичному мовленні Д. Павличка.

Оскільки в мовознавчій науці немає єдиного визначення назв на позначення кольорів, такі лексичні утворення називали по-різному: кольоропозначення (А. Улянич, І. Ковальська), барвопозначення (В. Півень), кольоратив (А. Швець), колоронім (О. Паливода), колірний епітет (І. Бабій), кольористична лексика (Ю. Чебан), кольористичний епітет (С. Шуляк), колірний епітет (Н. Шимків), хроматизми (О. Базик, С. Форманова). У цьому дослідженні ми кваліфікуємо лексеми аналізованого різновиду як колороніми (термін «кольороназва» вживаємо як синонімічний).

Мета розвідки – визначити семантико-стилістичні особливості використання у поетичних творах Д. Павличка колороніма «чорний» під кутом зору його амбівалентної реалізації.

Спостереження за лексичним матеріалом поетичних збірок Д. Павличка довели, що митець активно вживає кольороназву «чорний», однак засвідчуються випадки, що вказують на відмінності у значенні цього прикметника залежно від контексту, в якому він реалізується.

У віршах Д. Павличка представлена реалізація усіх лексичних значень прикметника «чорний», зафіксованих у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [2, 1381].

Вияв прямого значення – найтемніший, темніший, порівняно зі звичайним кольором – спостерігається, зокрема, у таких сполученнях:

- «чорні коси» («чорний волос»):

*Я цілував твій **чорний** волос,*

Шептав схвильовано: «Люблю» [6, 65];

- «чорні очі»:

а) *А коси... коси вона сьогодні
Вінком заклала, як я люблю,
А **чорні** очі – глибинь безодні,
Впаду, як тільки ще крок ступлю*
[3, 142];

б) *Вона була як мрія, що жила
В моєму серці довгі-довгі дні.
Все вимріяне в ній: чоло, й уста,
І очі **чорні** – трошечки скісні*
[3, 218];

- «чорна нива»:

*І ниву **чорну** він уздрів здаля
За ріками тремтячих синіх марев.
Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив [3, 310];*

- «чорна живиця»:

*Я обдирався об ялиці,
Та знову біг через ґруні,
Мов краплі **чорної** живиці,
Кров запікалась на мені [4, 345];*

- в значенні іменника:

*Ми – люди **чорні**, жовті, білі –
Підносим сонце над полями.
То наші пальці змозолілі
На сонці витирають плями! [3, 249].*

В українському фольклорі і в художніх творах здавна відомі зразки перенесення значення колороніма «чорний»: слово набуває негативного стилістичного забарвлення: «чорні думи», «чорна душа» та ін. Знаходимо такі приклади і в поезіях Д. Павличка:

*Шукаю в світі непідвладних смерті,   Але нетлінні також **чорні** душі,
Прожоджу від хреста і до хреста: Що рай колючим дротом оплели,
Там чола в колючках, серця роздерті,   Повергли людство в атомні катуші,
Пробиті руки, зціплені уста.   З народів склали купища золи [7, 104].*

Переймаючись болями рідного народу, з яким відчуває нерозривний глибинний зв'язок, поет уводить у вірші кольороназву «чорний» із значенням «що-небудь, зароблене тяжкою, виснажливою працею». Підтвердженням цього є приклади, як-от:

*Там земля скупа на жито –
Родить пирії.
Люди потом, **чорним потом**
Полили її [3, 95].*

Проте словник [2, 1381] як ілюстрацію фіксує тільки словосполучення «чорний хліб», а Д. Павличко розширює коло варіантів, що розкривають наведене значення.

*Хлоп'ят любив я, що й казати,   Неначе ту німу скотину,
Вони ще знати не могли,   У наймитський гризький хомут,
Що їхній батько, їхня мати   Що віддавав я без упину
Мене навіки запрягли,   За **чорний хліб** свій **чорний труд** [3, 199].*

Повтор аналізованого колороніма у сполученнях «чорний хліб» і «чорний труд» допомагає автору більш гостро показати страждання людей, що змушені заробляти на життя в наймах тяжкою працею. У сполученні «чорний хліб» прочитується не лише пряме значення: «хліб випечений із житнього борошна», а й спостерігається розширення переносного значення цієї сполуки: чорний хліб – то ціле життя героя оповіді.

У цьому вірші глибину переживань автора підкреслює ситуативна опозиційна пара «чорні окупанти» – «вишнева сторона», в якій прикметник «вишневий» розрахований на асоціативне сприйняття: «вишневий цвіт» – «білий цвіт». Отож, у цих рядках є протиставлення «чорний» – «білий», де другий компонент підкреслює негативність першого.

Проте Д. Павличко у поетичних творах уживає колоронім «чорний» і з позитивним забарвленням, у чому й проявляється амбівалентність сприйняття і прочитання аналізованої кольороназви. Розширюючи межі лексичного значення колороніма «чорний», поет, заперечуючи усталену думку про чорне як негатив, показує, що чорне – це чистота, це те, що треба любити й шанувати.

Яскравим свідченням того, що митець сприймає чорне як позитив, є поезія, присвячена жінці-негритянці, в якій автор проводить паралель: тяжка праця українців і тяжка праця представників чорношкірої раси:

<i>Негритянку! Задумлива noche, Забудьмо сьогодні про всі табу, Серце мов виспівати хоче Твоїм рукам золоту хвальбу.</i>	<i>Та їхні руки чорніли від бруду І чорний колір сплямило зло. Я все віднині робити буду, Щоб слово «чорний» чистим було.</i>
--	--

<i>Чорна моя! У чорну нивку Малим багато я зерен загриб... В мого народу у пошанівку Чорна робота і чорний хліб.</i>	<i>Бабуся твоя була рабою, Була у чорних біла журба... Я навіки захоплений тобою – Маєш, чорна, білого раба!</i>
---	---

<i>А злобну душу – чому? – не знати, – Чорною звать, – логіку як знайти? Чей же білі були в нас магнати, Чей же білі були в нас кати!</i>	<i>Це інше рабство, а те... не думай, мила, Що я не знаю йому ціни. Мене з дитинства буря ломила, Мене зігнути хотіли пани. <...></i>
--	---

*Є люди, неначе квіти у вазі,
І правда наша для них чужа,
Я всім скажу, маючи красу твою на увазі
Що у мене **чорна-чорна** душа [3, 277].*

Епітет «чорний» до іменників «робота» і «хліб» не сприймаються у цьому вірші як щось погане, бо «чорна робота» – то не найгірша робота, то робота на

землі, на якій споконвіку працювали українці, а «чорний хліб» – то винагорода за роботу на чорній землі. Отож, рядки «В мого народу у пошанівку / Чорна робота і чорний хліб» засвідчують ще одне переносне значення колороніма «чорний».

У цьому вірші Д. Павличко надає прикметнику «чорний» того самого значення, що його несе кольороназва «білий», тобто «чистий». Автор сам вказує на те, що необхідно зробити слово «чорний» чистим. А рядки «Була у чорних біла журба» і «Маєш, чорна, білого раба», що містять ситуативне протиставлення «чорний – білий», ще більше підкреслюють білість і чистоту того чорного.

Ще один приклад, який вказує на те, що поет наділяє колоронім «чорний» позитивним змістом, знаходимо в розмові вітру й оповідача, про дівчину – доньку старого двірника, яка соромиться свого батька за те, що він прибирає після всіх сміття, тобто виконує брудну роботу:

*Засміявся вітер: – Покажіть мені   Мов лозу, її пригну я до землі,
Ту, що відцуралась простої рідні,   Щоб поцілувала **чорні мозолі!** [3, 185]*

Автор вказує на те, що «чорні мозолі» – то руки людини, що тяжко працює, а така праця обов'язково має бути пошанована.

Розглянуте дозволяє зробити висновок про те, що Д. Павличко в поетичних творах не лише використовує усталені значення кольороназви «чорний», а й значно розширює її смислове наповнення, вживаючи цей прикметник як носій позитивної семантики, що, у свою чергу, підтверджує думку про амбівалентність прочитання аналізованого колороніма у віршах поета.

Продовженням розпочатого дослідження бачиться аналіз словотвірного гнізда із твірним центром «чорний» і визначення лексико-семантичного навантаження й стилістичної функції таких дериватів.

Література

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові (на матеріалі малої прози В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Хвильового): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» /І. М. Бабій. – Київ, 1997. – 21 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови /[укладач і головний редактор В. Т. Бусел]. – Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

3. Павличко Д. Вибрані твори у 2 томах: [поезія] /Д. Павличко. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 1. – 520 с. – (Першотвір).

4. Павличко Д. Вибрані твори у 2 томах: [поезія] /Д. Павличко. – К.: Дніпро, 1979. – Т. 2. – 480 с. – (Першотвір).

5. Павличко Д. Сонети: [поезія] /Д. Павличко. – К.: Генеза, 2004. – 536 с. – (Першотвір).

6. Павличко Д. Спочатку: [поезія] /Д. Павличко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. – 128 с. – (Першотвір).

7. Павличко Д. Три строфи: [поезія] /Д. Павличко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007. – 128 с. – (Першотвір).

8. Павличко Д. Час: [поезія] /Д. Павличко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2010. – 112 с. – (Першотвір).

9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія /О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

10. Шуляк С. Лексико-тематичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала: [монографія] /С. Шуляк. – Умань: РВЦ «Софія», 2009. – 160 с.

Summary

The article deals with the lexical meaning of the coloronym «black» used in the poetic works of D. Pavlychko. The author examines variants of use of the coloroname in the poet's poems and points out the ambivalent consideration of the adjective «black» in the poetic works by Pavlychko.

Key words: coloronym, coloroname, context meaning, lexical combination, direct meaning, figurative meaning, ambivalence.